

FAMILIE(VERHOUDINGEN)

Un conte de Noël”

Leontine Brameijer

december 2010

Deze sfeervolle film vertelt het verhaal van het gezin van Abel en Junon Vuillard, die hun oudste zoontje Joseph op zesjarige leeftijd verloren aan leukemie. Dat het verhaal draait om deze tragische gebeurtenis begrijpen we al bij de eerste scene, waarin Abel, te midden van zijn vrienden, zijn zoontje gedenkt op het kerkhof: “Mon fils est mort.”

Met behulp van een schimmentheatertje wordt ons de voorgeschiedenis uit de doeken gedaan. Wanneer Joseph naar de kleuterschool gaat wordt bij hem een vorm van bloedkanker ontdekt. Alleen een beenmergtransplantatie kan hem redden, maar zijn ouders noch zijn jongere zusje Elizabeth zijn geschikte donoren. Abel en Junon besluiten daarom tot een derde zwangerschap, in de hoop dat het beenmerg van dit nieuwe kind Joseph zal kunnen redden. Een vruchtwaterpunctie wijst echter al uit dat ook hij geen donor zal kunnen zijn. Joseph brengt de rest van zijn korte leven door in het ziekenhuis in Parijs, waar Abel het meest voor hem zorgt. Junon blijft vooral thuis in Roubaix met Elizabeth en de baby: Henri. Een aantal jaren na het overlijden van Joseph wordt nog een zoon geboren: Ivan.

In de film, die speelt in het heden, veertig jaar na deze trieste geschiedenis, maken we vervolgens kennis met de dochter, Elizabeth, tijdens een zitting bij haar psychoanalyticus. Deze stelt haar de vraag waarom ze haar jongere broer (Henri) zo haat. Elizabeth vertelt hoe zij, vijf jaar eerder, de schulden van haar broer heeft betaald, op voorwaarde dat hij zich niet meer aan haar zou laten zien, ook niet bij hun ouders, of bij hun broer of neef thuis. In feite is Henri door haar uit de familie gestoten. Elizabeth beschrijft haar broer: hij is “als de duivel” - ordinair, verdorven, banaal. Hij is voorspelbaar, als het kwaad. Maar we horen van haar ook dat Henri van jongs af aan door zijn moeder is afgewezen.

Junon ontdekt intussen dat ook zij een vorm van bloedkanker heeft, en met een beenmergtransplantatie zou kunnen overleven. De geschiedenis herhaalt zich. De kinderen wordt gevraagd hun bloed te laten onderzoeken, en Junon's ziekte vormt de aanleiding om de kerstdagen weer eens met de hele familie door te brengen. Ook Henri wordt uitgenodigd.

Ondanks deze zware thematiek roept de film veel warmte en gezelligheid op. Junon, schitterend vertolkt door Catherine Deneuve, richt zich rechtstreeks tot het publiek om ons haar huis en haar gezin voor te stellen, en zo worden we als het ware uitgenodigd om de kerstdagen met de familie mee te vieren. De tradities zullen velen van ons vertrouwd aandoen: het optuigen van de kerstboom, het voorbereiden van het diner, het uitwisselen van de cadeautjes, en het gezamenlijk kijken naar drakerige films op de televisie, onderbroken door de jaarlijkse kerkgang. Wat betreft

de onderlinge relaties zindert het echter voortdurend van de spanning. (En dat is misschien ook wel herkenbaar voor sommigen van ons.)

Interpretatie

Dat Junon er in de film herhaaldelijk openlijk voor uit komt dat ze Henri inderdaad nooit zo heeft gemogen, is schokkend. Het is telkens als een dissonant in een mooi stuk muziek. Het is moeilijk te plaatsen. Zo is er bijvoorbeeld de scène waarin Junon en Henri op de tuinbank een sigaretje roken. Het lijkt eerst alsof moeder en zoon elkaar wat plagen. (Junon: “Ik moet er niet aan denken dat ze dat spul in me spuiten. En dan komt het ook nog eens van jou!”) Het is pijnlijk om te zien hoe deze haast terloopse opmerkingen bij Henri binnenkomen, en hoe hij zich ervan probeert te ontdoen, als het ware om er zelf niet in te gaan geloven, om zich er niet mee te identificeren: “Dat bèn ik niet!”

Ik waag nu een poging tot een begrijpen van deze relatie tussen moeder en zoon vanuit een psychoanalytische invalshoek. Hierbij zijn de begrippen **projectie** en **projectieve identificatie** te gebruiken. De Weens/Britse psychoanalytica Melanie Klein schreef als eerste over deze processen in haar publicaties over de vroegste moeder-kind relatie, en haar analysand de analyticus Wilfred Bion formuleerde, in de lijn van Klein doordenkend, de niet meer weg te denken begrippen van de **container/contained**. De veronderstelling is dan – en ik combineer hier voor het gemak het gedachtegoed van Klein en Bion – dat de baby allerlei ondraaglijke gevoelens, zoals honger, angst of pijn, als het ware in de moeder stopt, in de moeder projecteert, omdat hij of zij deze nog niet zelf kan verdragen. Moeder voelt de ondraaglijke gevoelens van haar baby dan zelf, ze identificeert zich ermee, en vervolgens maakt ze ze draaglijk voor de baby, onder andere door er geruststellende woorden aan te geven, en natuurlijk ook door de baby te voeden, verzorgen, en vast te houden. Vanuit deze moederlijke houding – moeder fungeert dan als “container” – ontwikkelt de baby het vermogen zichzelf te troosten en gerust te stellen. Deze rol kan natuurlijk ook door een vader worden vervuld. Als deze ouderlijke functie voldoende is verinnerlijkt, zal het niet meer nodig zijn voor het kind om ondraaglijke gevoelens innerlijk af te splitsen van ander gevoel, en het in anderen te projecteren. Maar wanneer er zich ernstige trauma's in een leven voordoen, kunnen de daarmee gepaard gaande gevoelens zo overspoelend zijn dat iemand opnieuw (onbewust) zijn toevlucht moet nemen tot projectie van deze gevoelens in anderen, om de impact ervan af te weren. Wanneer ondraaglijk gevoel geprojecteerd wordt in jonge kinderen, bijvoorbeeld door hun ouders, is dit zeer schadelijk. Zij kunnen deze projecties nog niet innerlijk verwerken, of zich ertegen verweren, en het gevaar is groot dat zij zich ermee identificeren en ermee geïdentificeerd blijven. Ze gaan zich dan voelen en gedragen in overeenkomst met deze projecties.

In het verhaal van deze film lijkt het erop dat de gezinsleden die het tragische overlijden van Joseph hebben meegemaakt, dit trauma, in meer of mindere mate,

niet goed hebben kunnen verwerken. En dat wekt geen verbazing, want een groter trauma dan het verlies van een kind of een broertje of zusje in de kinderleeftijd kunnen we ons bijna niet voorstellen. Het lijkt er hier op dat Junon onuitsprekelijk gevoel over het verlies van haar oudste kind in haar baby Henri heeft geprojecteerd, van wie zij vervolgens niet kon houden. Het zou kunnen gaan om schuldgevoel over een (vermeend) feilen als moeder (in de film heeft Henri – heel symbolisch misschien – schulden gemaakt), maar ook om narcistische woede over de krenking van het hebben van een “niet perfect” kind. Nogmaals: het gaat hier om onbewuste processen.

Via de positie van Elizabeth en de rol die zij in het verhaal vervult, wordt duidelijk hoe de normale gevoelens van jaloezie en rivaliteit tussen broers en zussen, in geval van het overlijden van één van hen op jonge leeftijd, onder druk kunnen komen te staan. Het is heel moeilijk om te wedijveren met een ernstig ziek broertje of zusje, waarbij het uiteindelijk natuurlijk om de aandacht van de ouders gaat. En als het zieke kind overlijdt, kunnen jonge kinderen de angstige fantasie koesteren dat zij hun broertje of zusje met hun jaloerse boosheid hebben gedood. Alleen al het overleven, en de plaats innemen van het overleden kind, bijvoorbeeld als nieuwe oudste, kan tot heftige schuldgevoelens leiden. Zoals ieder kind zal Elizabeth zich bovendien bedreigd hebben gevoeld door de komst van Henri, een nieuwe baby. Haar ouders konden haar met al deze emoties niet helpen: ze waren gepreoccupeerd met het dreigende verlies van hun oudste zontje, en bovendien wees moeder de nieuwe baby zelf af. De jaloerse haat en de daarmee gepaard gaande angsten en schuldgevoelens van Elizabeth zijn dus mogelijk te weinig erkend en benoemd door haar ouders, en zo, in een primitieve, kinderlijke vorm, in haar zelf blijven bestaan, van waaruit ze haar handelen sturen zonder dat zij zich bewust is wat zij aan het doen is.

Wat deze mooie film verder nog in beeld brengt, is hoe deze onbewuste processen, en de gespannen verhoudingen tussen de verschillende familieleden, als het ware “terugkeren” in het fantasieleven van de kleinkinderen. We kunnen ons voorstellen dat hen niet heel direct is verteld wat er gaande is. Dat kan alleen al niet doordat de volwassenen zelf niet begrijpen waarom Elizabeth Henri zo haat dat zij hem uit de familie wil stoten, en Elizabeth zelf weet het eigenlijk ook niet. Toch voelen deze kinderen haarfijn aan wat er speelt. Een mooi voorbeeld hiervan is het theaterstukje dat is bedacht door de jongste kleinkinderen, over een prinses die haar broer, de prins, verbant. Maar ook huist er blijkbaar een wolf in de kelder: Anatole. Er is iets bedreigends dat moet worden weggehouden en bezworen. Bij Paul, de zoon van Elizabeth, verschijnt het afgesplitste kwaad via zijn hallucinaties.

Ik wil het hierbij nu laten, in de hoop dat u bij het kijken nog enigszins vrij uw eigen associaties kunt volgen, en ik wens u een mooie filmavond toe.

